

Vaikea ystävyys

Bysantin ja ristiretkeläisten välit ensimmäisen ristiretken aikana *Gesta Francorum* ja *Aleksiaan* mukaan

Oulun Yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

11.12.2020

Volmari Savolainen

Sisällys

Johdanto.....	3
1. Ristiretken tärkeimmät tapahtumat	
1.1. Lähtökohdat.....	8
1.2. Kansan ristiretki ja sen surkea loppu.....	9
1.3. Kokoonnutuminen Konstantinopolissa.....	11
1.4. Nikea ja Antiokia.....	13
1.5. Jerusalem ja ristiretken loppuvaihe.....	16
2. Ristiretken käsite ja sodan ideologinen taso	
2.1. Ristiretken määritelmä ja rajaus – erillinen sota vai osa suurempaa konfliktia?.....	19
2.2. Ideologiset erot – pyhä vai oikeutettu sota?.....	21
3. Kuvaukset kansoista ja henkilöistä	
3.1. Aleksios ja bysanttilaiset.....	24
3.2. Ristiretkeläiset ja heidän johtajansa.....	27
Loppulause.....	29
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	31

Johdanto

Aihe, tutkimustilanne ja rajaukset

Tässä tutkielmassa tarkastelen Bysantin eli Itä-Rooman valtakunnan ja läntisestä Euroopasta saapuneiden ristiretkeläisten kohtaamisia, välejä, yhteistoimintaa ja kiistoja ensimmäisen ristiretken aikana, vuosina 1095–99. Lähestyn aihetta kahden eri näkökulmasta kirjoitetun tärkeän alkuperäislähteen kautta. Näistä toinen on vuosina 1081–1118 hallinneen Bysantin keisari Aleksios I Komnenoksen elämäkerta *Aleksias*, jonka on kirjoittanut keisarin tytär Anna Komnena, ja toinen tuntemattoman kirjoittajan *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, josta käytän jatkossa lyhennettyä nimitystä *Gesta*.

Sekä ristiretkiä että Bysantin historiaa on tutkittu hyvin paljon, mutta usein selvästi jomman kumman osapuolen näkökulmasta. Huolimatta siitä, että Bysantin valtakunta oli hyvin olennainen ja tärkeä toimija etenkin ensimmäisessä ristiretkessä, on ristiretkiin keskittynyt tutkimuskirjallisuus yleensä keskittynyt selvästi nimenomaan ristiretkeläisarmeijoiden toimiin, ja bysanttilaisten asemaa ja toimintaa sodan aikana on käsitelty melko pintapuolisesti. Vastaavasti Bysantin historiaa käsittelevissä kirjoissa ensimmäinen ristiretki on yleensä sivuutettu melko nopeasti, vaikka kyseessä oli koko valtakunnan ja sen historian kannalta varsin merkittävä tapahtuma. Tämä tuli selväksi hyvin nopeasti etsiessäni tutkimuskirjallisuutta kandidaatintyötäni varten – löysin helposti ja nopeasti suuren määrän kirjallisuutta sekä ristiretkiin että Bysantin historiaan yleisesti liittyen, mutta lähes kaikki aineisto painotti selkeästi jomman kumman osapuolen näkökulmaa.

Tarkempia tutkimuskysymyksiäni ovat seuraavat. Miten *Aleksias* ja *Gesta* kuvaavat toista osapuolta? Onko tapahtumien ja henkilöiden kuvauksissa eroja? Muuttuiko bysanttilaisten ja ristiretkeläisten suhtautuminen toisiinsa jossain vaiheessa, ja jos, niin miksi? Millaista oli bysanttilaisten ja ristiretkeläisten yhteistoiminta, ja mikä sen merkitys oli? Entä millaisia ristiriitatilanteita osapuolten välille puhkesi, ja miten alkuperäislähteet selittivät niitä?

Alkuperäislähteet

Gesta on eräs varhaisimmista tunnetuista latinankielisistä kuvauksista ensimmäisestä ristiretkestä.¹ Se on käännetty useita kertoja eri kielille. Tässä tutkielmassa käytän Nirmal Dassin vuoden 2011 englanninkielistä käännöstä. *Gestan* alkuperäinen kirjoittaja on jäänyt tuntemattomaksi, ja on mahdollista, että kirjoittajia oli myös useita. Teoksen nimi merkitsee suoraan käännettynä *Frankkien ja muiden Jerusalemlaisten teot*. ”Jerusalemlaisilla” tarkoitetaan tässä yhteydessä kuitenkin Jerusalemiin suunnanneita pyhiinvaeltajia, jollaisiksi ristiretkeläiset myös itsensä kokivat.² Parempi suomennos onkin siis *Frankkien ja muiden Jerusalemiin suunnanneiden pyhiinvaeltajien teot*.

Kirjallisuustyypiltään teos edustaa perinteistä sydänkeskiajan historiankirjoitusta. Sitä on kutsuttu kronikaksi, mitä se ei kuitenkaan sanan varsinaisessa merkityksessä ole, vaan se kuuluu keskiajan ”yleiseen” historiankirjoitukseen.³ Se kuvaa ensimmäisen ristiretken tapahtumia kronologisessa järjestyksessä, erittäin uskonnolliseen sävyyn – kuten teoksen nimestäkin voi päätellä, se esittää ristiretken eräänlaisena aseistettuna pyhiinvaelluksena. Sen päähenkilönä voidaan pitää normannijohtaja Bohemundia, jonka toimiin teos erityisesti keskittyy. Tämän perusteella on todennäköistä, että tuntemattomaksi jäänyt kirjoittaja kuului sotaretken aikana juuri Bohemundin joukkoihin.⁴ Mikäli hän ei sittenkään itse osallistunut sotaretkelle, hän todennäköisesti kuunteli erityisesti Bohemundin joukkojen veteraanien kertomuksia.

Gestan kieli on kieliopillisesti korrektia, mutta hyvin yksinkertaista, latinaa.⁵ Tästä on tehty johtopäätöksiä, että kirjoittaja olisi ollut ristiretkelle osallistunut rivisotilas, sillä hän ei näytä olleen erityisen kokenut kirjoittaja. Yhdessä sen kanssa, että *Gesta* etenee koko ajan kronologisesti eikä juuri lainkaan viittaa tuleviin tapahtumiin, tämä on johtanut myös teoriaan, että tekijä olisi kenties kirjannut tapahtumia ylös jo sotaretken aikana.⁶ *Gestan* narratiivista tyyliä tutkineen Colin Morrisin mukaan kyseessä on

1 Ei ole täyttä varmuutta, kumpi on kirjoitettu aiemmin; tuntemattoman kirjoittajan *Gesta Francorum* vai Peter Tudoboden *Historia de Hierosolymitano Itinere*. Joka tapauksessa nämä kaksi ovat varhaisimmat tunnetut ristiretkeläisten näkökulmaa edustavat historiateokset aiheesta. Wolf 1991, 207.

2 Dass 2011, 1

3 Termiä *kronikka* käytetään usein virheellisesti laajemmin kaikesta keskiajan historiankirjoituksesta. Tahkokallio 2009, 41-42.

4 Wolf 1991, 207-08.

5 Morris 1993, 56-57

6 Morris 1993, 58

kuitenkin todennäköisesti tietoinen tyylivalinta – tarkoituksellisen yksinkertainen tyyli oli yleistä tuon ajan kirjallisuudessa – eikä siitä yksin voi tehdä päätelmiä kirjoittajan tai kirjoittajien todellisesta asemasta.⁷

Nirmal Dass on sillä kannalla, että kirjoittajia oli useita, ja *Gesta* syntyi näin yhteistyönä, mahdollisesti aikaisempien, yksinkertaisempien ristiretkestä tehtyjen muistiinpanojen pohjalta.⁸ Dass jopa uskoo, että eräs *Gestan* säilynyt versio sisältää sen kirjoittaneen työryhmän nimet – sen lopussa on neljä nimeä vailla kontekstia.⁹ Jos kyseessä todella ovat kyseisen käsikirjoituksen tekijöiden allekirjoitukset, se ei kuitenkaan tarkoita, että he välttämättä olisivat alkuperäisen *Gestan* kirjoittajat – kyseessä on vain yksi teoksen säilyneistä kopioista. Joka tapauksessa *Gestan* kirjoittajasta tai kirjoittajista ei ole päästy yksimielisyyteen.

Aleksias edustaa eri kirjallisuustyyppiä. Se on nimihenkilönsä, keisari Aleksioksen, elämäkerta, jonka kirjoitti itse keisarin tytär, Anna Komnena. Teos kirjoitettiin noin vuosien 1137–48 välillä, kaksi-kolmekymmentä vuotta Aleksioksen kuoleman ja neljäviisikymmentä vuotta ensimmäisen ristiretken tapahtumien jälkeen. Paljon keskustelua onkin käyty sen luotettavuudesta. On kyseenalaistettu, saattoiko Anna, joka ei itse ollut todistamassa useimpia ristiretken tapahtumia, vielä vuosikymmenien päästäkin kirjoittaa siitä luotettavan kuvauksen? On jopa esitetty teoria, ettei Anna olisikaan teoksen kirjoittaja, mutta tämä teoria ei ole saanut paljoa kannatusta.¹⁰

Historioitsijat niin keskiajalla kuin nykyäänkin kuvaavat yleensäkin tapahtumia, joita eivät henkilökohtaisesti olleet todistamassa. Annalla oli keisarin tyttärenä hyvin keskeisessä asemassa Bysantin hovissa, ja sai koko ajan tietoja ajankohtaisista tapahtumista. Jälkeen päin hän saattoi hyödyntää silminnäkijöiden kertomuksia, sekä kirjoitettuja lähteitä. Sinclairin mukaan juuri kirjallisilla lähteillä oli tärkeä rooli Annan teoksessa, eikä hän nojautunut kovin vahvasti suullisiin kertomuksiin. Näiden kirjallisten lähteiden luotettavuudesta sen sijaan on vaikea päästä selvyyteen.¹¹

7 Morris 1993, 60-62

8 Dass 2011, 3-5

9 Dass 2011, 6

10 Sinclair 2014, 145-46

11 Sinclair 2014, 180-83

Annan aviomies, Nikoferos Bryennios nuorempi (1062–1137) oli itse aloittanut kirjoittamaan historiateosta keisari Romanos Diogeneksen ajasta (1068–71) eteenpäin, mutta kuoli ennen kuin ehti saada työnsä valmiiksi. Bryennioksen historiateos päättyy vuoteen 1079, kaksi vuotta ennen Aleksioksen valtaannousua. On kuitenkin hyvin mahdollista, että hänellä oli luonnoksia tai muistiinpanoja myös myöhemmistä ajoista, joita hänen oli tarkoitus käsitellä jatkaessaan teostaan. Anna viittaa useasti edesmenneen aviomiehensa kirjaan kuvatessaan Aleksioksen valtakautta edeltäneitä tapahtumia, mutta ei enää kuvatessaan Aleksioksen aikaa. Joka tapauksessa Anna saattoi kirjoitustyössään tukeutua silminnäköijöiden suullisten kertomuksien lisäksi myös arkistolähteisiin.¹² Lisäksi Bysantilla tiedetään olleen erittäin kehittynyt ja kattava arkistojärjestelmä, jonka asiakirjoihin Annalla oli historiateostaan kirjoittaessaan pääsy.¹³

Joka tapauksessa *Aleksiasta* luettaessa on pidettävä mielessä, että se on ennen kaikkea elämäkerta, ja että sen kirjoittaja pyrkii esittämään päähenkilönsä, isänsä, mahdollisimman hyvässä valossa.¹⁴ Puolueellisuudestaan huolimatta teos on ehdottomasti pisin, kattavin ja merkittävin bysanttilainen kuvaus ensimmäisen ristiretken tapahtumista, ja tarjoaa näin loogisen vertailukohdan latinalaiselle, ristiretkeläisten näkökulmasta kirjoitetulle *Gestalle*.

Tutkimuskirjallisuus

Käyttämästäni tutkimuskirjallisuudesta tärkeimpiä on Angeliki E. Laioun *Byzantium and the Other*, joka käsittelee bysanttilaisten kohtaamisista ja vuorovaikutusta ulkomaiden ja eri kulttuurien, mukaan lukien ristiretkeläisten, kanssa. Erityisen arvokas tämä teos on tutkittaessa ristiretken ideologista maailmaa molempien osapuolten kannalta. Christopher Tyermanin kattava ristiretkien historiaa kuvaava *God's war. A new history of the crusades* ja Hans Eberhard Mayerin vastaava *The Crusades* tarjoavat hyvin yksityiskohtaisen ja kattavan kuvauksen ristiretkien historiasta, vaikka bysanttilainen näkökulma jääkin niissä vähäiselle huomiolle. Nimenomaan Bysantin historiaan puolestaan keskittyvät Judith Herrinin *Byzantium. The Surprising life of a medieval empire*.

12 Herrin 2008, 238-39

13 Bysantin arkistojärjestelmä oli erittäin hyvin järjestäytynyt ja sisälsi valtavan määrän aineistoa, josta suurin osa ikävä kyllä tuhoutui vuonna 1453 turkkilaisten vallatessa Konstantinopolin, tai pian sen jälkeen. Hakkarainen 2009, 354-55.

14 Herrin 2008, 237; 239-40

Alkuperäislähteiden tulkinnassa on hyödynnetty useita tutkimusartikkeleja. Niistä tärkeimmät ovat Sini Kankaan ristiretken ideologiaa käsittelevä *Deus Vult – Violence and suffering as a Means of Salvation during the First Crusade*, Kale Sinclairin *Anna Komnene and her sources for military affairs in Alexiad*, joka pohtii Anna Komnenan teoksessaan käyttämiä lähteitä, sekä toista päälähdettä *Gestaa* käsittelevät Colin Morrisin *Gesta Francorum as narrative history* ja Kenneth Baxter Wolfin *Crusade and narrative: Bohemond and Gesta Francorum*. Keskiaikaisesta ja bysanttilaisesta historiankirjoituksesta kertovat Jaakko Tahkokallion *Keskiaikainen historiankirjoitus* sekä Mika Hakkaraisen *Bysanttilaisen kulttuurin lähteet*. Lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty myös Ella Wihisen pro gradu -tutkielmaa *Keisarin valta bysanttilaisen historiankirjoituksen kautta tarkasteltuna 300 – 1100 -luvulla*.

Termit ja käsitteet

Ensimmäisen ristiretken aikaan käytettiin yleisesti useita kansallisuuksiin liittyviä nimityksiä, jotka voivat monelle nykyihmiselle olla vieraita. Vastaavasti uudemmassa historiankirjoituksessa on otettu käyttöön termejä, joita ei vielä tuohon aikaan ollut olemassa. Eräs tällainen termi on itse sana *Bysantti*, jota ei vielä keskiajalla käytetty. Bysanttilaiset pitivät valtakuntaansa Rooman valtakuntana – eivät vain sen seuraajana. He katsoivat edustavansa antiikin ajan Rooman katkeamatonta perintöä, ja kutsuivat itseään roomalaisiksi.¹⁵ Länsieurooppalaiset taas yleensä kutsuivat bysanttilaisia kreikkalaisiksi.¹⁶ Tässä tutkielmassa käytän itse kuitenkin termejä *Bysantti* ja *bysanttilainen*, sillä historiallisesta epäautenttisuudesta huolimatta niiden asema on historiankirjoituksessa vakiintunut.

Bysanttilaiset puolestaan kutsuivat läntisemmän Euroopan asukkaita usein yleisnimityksillä *keltit* tai *frankit*. Tutkielmassa käytän yleisnimitystä *ristiretkeläiset*, pois lukien tilanteet joissa tietyn henkilön tarkempi tausta on jollain tavoin olennainen. Muslimeista sekä bysanttilaiset että ristiretkeläiset käyttivät nimityksiä *saraseenit* ja *turkkilaiset*, minkä lisäksi Anna Komnena kutsuu muslimeja usein vain *barbaareiksi*. Itse käytän historiankirjoituksessa vakiintuneita termejä seldzokit (ristiretkeläisten ja bysanttilaisten Anatoliassa kohtaamat Seldzukkien valtakunnan joukot) sekä fatimidit (Fatimidien kalifaatti, jonka ydinalue oli Egyptissä, mutta joka taisteli seldzukkien sekä pian myös ristiretkeläisten kanssa myös Levantin hallinnasta).

15 Hakkarainen 2009, 353

16 Hakkarainen 2009, 354

1. Ristiretken tärkeimmät tapahtumat

1.1. Lähtökohdat

Yhdennentoista vuosisadan jälkipuolisko oli sekä Bysantin valtakunnalle että läntiselle Euroopalle muutosten aikaa. Vuoden 1054 suuri skisma katkaisi lopullisesti itäisen ja läntisen kirkon välit. Läntisessä Euroopassa oli tapahtumassa yhteiskunnallisia muutoksia: paavin valta voimistui, orjuus alkoi hiljalleen hävitä.¹⁷ Viikinkien sotaretket olivat ohi, sen sijaan heidän nykyisen Ranskan Normandian seudulle asettuneet jälkeläisensä, *normannit*, olivat edelleen merkittävä voimatekijä.

Bysanttia kohtasi näinä samoina aikoina pitkä onnettomuuksien, huonojen päätösten ja tappioiden sarja, jota Herrin kutsuu *yhdennentoista vuosisadan kriisiksi*.¹⁸ Keskeinen tekijä näissä tapahtumissa olivat turkkilaiset heimot, joita oli viimeisen vuosisadan aikana alkanut saapua Lähi-itään, muuttaen näin radikaalisti alueen voimatasapainoa. Turkkilaiset loivat sunnalaisen Seldzukkien valtakuntana tunnetun imperiumin, joka jäi melko lyhytikäiseksi, mutta käsitti laajimmillaan lähes koko Lähi-idän. Laajentuessaan seldzukkien valtakunta soti sekä Bysanttia että alueen toista merkittävintä muslimivaltakuntaa, shiialaista Fatimidien kalifaattia, vastaan.

Vuonna 1071 bysanttilaiset kärsivät seldzukeille murskaavan tappion kuuluisassa Manzikertin taistelussa, ja seldzudit saivat pian haltuunsa lähes koko Anatolian, ollen nyt jo uhkaavan lähellä Bysantin pääkaupunkia Konstantinopolia. Bysantti oli samaan aikaan pitkään sisäisten kamppailujen repimä, kunnes vuonna 1081 valtaistuimelle sisällissodan päätteeksi noussut Aleksios I Komnenos onnistui toistaiseksi vakauttamaan valtakunnan sisäiset olot. Heti valtakautensa aluksi, vuosina 1081–85, hän joutui käymään sodan Balkanille hyökänneitä normanneja vastaan.¹⁹ Normannien välittömän uhan väistyttyä Aleksios ryhtyi etsimään länsi-Euroopasta apua taisteluun muslimivihollisiaan vastaan. Vuonna 1088 tai -89 hän pyysi ja sai komentoonsa noin 500 ritarin joukon Flandersin kreivi Robert I:n johdossa.²⁰

17 Tyerman 2006, 3-7

18 Herrin 2009, 220-31.

19 Herrin 2009, 255

20 Angold, 136; Herrin 2009, 256

Vuoden 1095 Bysantin lähettiläät ilmeisesti tapasivat paavi Urbanus II:n Piacenzassa, ja kertoivat Aleksioksen toiveista saada jälleen apua.²¹ Saman vuoden marraskuussa Urbanus julisti Clermontin kirkolliskokouksessa pitämässään kuuluisassa puheessa muslimien uhkaavan idässä asuvia kristittyjä, ja kehotti kaikkia kristittyjä sotilaita unohtamaan keskinäiset taistelunsa ja yhdistämään voimansa yhteistä vihollista, muslimeja, vastaan ja lähtemään vapauttamaan Jerusalemiä näiden hallinnasta. Tämä tuskin oli aivan sitä, mitä Aleksios oli pyynnöllään tarkoittanut. Hän oli todennäköisesti pyytänyt pienempää, kurinalaista palkkasotilaiden joukkoa jonka olisi saanut omaan komentoonsa.²² Sen sijaan Bysantin alueita kohden alkoi pian suunnata valtavia, itsenäisesti toimivia armeijoita.

1.2. Kansan ristiretki ja sen surkea loppu

Ennen varsinaisia ristiretkeläisarmeijoita Bysantin läpi kulki niin sanottu kansan ristiretki. Sen osallistujat eivät enimmäkseen olleet sotilaita, vaan tavallista kansaa. Heidän tavoitteensa oli kuitenkin sama – päästä Pyhälle Maalle ja vapauttaa se muslimien hallinnasta. Muslimien lisäksi myös juutalaiset nähtiin vihollisina, ja monet retkelle osaa ottaneista syyllistyivät väkivaltaan juutalaisia kohtaan jo Euroopassa.

Retken tärkeä innoittaja oli saarnaaja nimeltä Pietari Erakko, joka oli oman kertomuksensa mukaan yrittänyt käydä pyhiinvaellusmatkalla Jerusalemissa, mutta joutunut muslimien vangitsemaksi ja pahoinpitelemäksi, päässään kuitenkin pakoon. Hänen tarinansa todenperäisyydestä ei ole tietoa, mutta joka tapauksessa hän onnistui saarnoillaan vakuuttamaan tuhansittain ihmisiä siitä, että Jerusalemiä oli vapautettava muslimien hallinnasta.

Gesta ja *Aleksias* kuvaavat ristiretken alkua osin eri tavoin. Huomionarvoista on, että kumpikaan ei mainitse Aleksioksen avunpyyntöä Urbanus II:lle. *Aleksias* ei mainitse myöskään Urbanuksen puhetta, vaan kuvaukset ristiretken tapahtumista alkavat siitä, että Aleksios kuulee ”lukemattomien frankkiarmeijoiden” olevan matkalla kohti Bysantin alueita. Tätä seuraa kertomus Pietari Erakon toiminnasta, joka Anna Komnenan mukaan johti kyseiseen sotaretkeen.²³

21 Herrin 2009, 25; Mayer 1990, 7; Tyerman 2006, 61.

22 Laiou 2012, VI 38; Mayer 1990, 7.

23 Komnena, 308-09

Gesta sen sijaan alkaa suoraan Urbanuksen puheesta, eikä kerro tätä edeltävästä tilanteesta tai tapahtumista juuri mitään. Myöskään Pietari Erakon matkoista ja saarnaamisesta ei kerrota mitään, vaan kuvaukset hänen toimistaan alkavat hänen saapumisestaan Konstantinopoliin.

Gesta käsittelee kansan ristiretken hyvin nopeasti, vain parin sivun aikana. Itse tapahtumien kuvauksessa ei ole suuria eroja *Aleksiaan* kanssa. Kansan ristiretkeen osallistuneet olivat usein kurittomia, ja matka ylti ryöstelyksi ja väkivallaksi paikallisia kohtaan. Näin oli myös retken tullessa Bysantin maaperälle. *Gesta* kuvaa näitä tapahtumia lyhyesti, mutta avoimesti.

Kuitenkin juuri nämä samat kristityt antautuivat pahuudelle, sillä he tuhosivat ja polttivat kaupungin palatseja... [...] Ylitettyään joen, he eivät lakanneet tekemästä kaikenlaista paha, polttaen ja hävittäen koteja ja kirkkoja.²⁴

Aleksios oli ensin ohjeistanut Pietaria odottamaan varsinaisen ristiretkiarmeijan saapumista Konstantinopolissa, mutta pian - todennäköisesti kyllästyttyään vieraittensa tuhotöihin - hän kuitenkin laivasi heidät Bosporinsalmen yli. Sen jälkeen kansan ristiretkeen osallistuneet joutuivat pian taisteluun seldzukkien kanssa, kärsivät murskatappion ja saivat lähes kaikki surmansa. Pietari Erakko itse oli harvojen verilöylystä pelastuneiden joukosta. *Gesta* ei ota kantaa tapaan, jolla hän säästyi, mutta Anna Komnenan mukaan Aleksios haetutti hänet turvaan Konstantinopoliin.²⁵ Kansan ristiretken tuho tämä oli *Gestan* mukaan Aleksioselle hyvä uutinen.

Kun keisari kuuli, että turkkilaiset olivat hajottaneet miehemme tällä tavoin, suuri oli hänen riemunsa, ja hän antoi käskyn että ne, jotka olivat selvinneet saivat jälleen ylittää salmen. Ja kun he saapuivat, hän keräsi pois kaikki heidän aseensa.²⁶

24 *Gesta*, 26. Suomenkos tekijän.

25 Komnena, 313

26 *Gesta*, 28. Suomenkos tekijän.

Se, että Anna ei mainitse Aleksioksen avunpyyntöä Urbanukselle, ei ole mitenkään erikoista. Hän pyrkii koko ajan esittämään isänsä mahdollisimman hyvässä valossa. Avunpyynnön lähteen voisi tulkita heikkouden merkiksi, ja ristiretkeläisten myöhemmin aiheuttamat hankaluudet voisivat saada Aleksioksen pyynnön näyttämään harkitsemattomuudelta.

Gesta vaikenee Aleksioksen avunpyynnöstä todennäköisesti sen takia, että se haluaa korostaa Bohemundin ja muiden ristiretkeläisten lähteneen matkaan omasta halustaan ja aloitteestaan. Yhtä ymmärrettävää on myös, miksei *Gesta* anna kovin suurta painoarvoa kansan ristiretken tapahtumille. Se oli ristiretkeläisten näkökulmasta todennäköisesti monellakin tavoin nöyryytys. Siihen osallistuneet eivät antaneet hyvää kuvaa itsestään – he olivat kurittomia ja syyllistyivät ryöstelyyn ja julmuuksiin paitsi muslimeja ja juutalaisia, myös toisia kristittyjä kohtaan. Lisäksi koko retki päättyi nopeasti täydelliseen katastrofiin.

1.3. Kokoontuminen Konstantinopolissa

Samoihin aikoihin, kun kansan ristiretki kohtasi nopean ja surkean loppunsa, oli varsinainen ristiretkeläisarmeija vasta matkalla. Ensimmäisellä ristiretkellä ei ollut yhtä tiettyä johtajaa, vaan kyse oli eri puolilta Eurooppaa saapuvista armeijoista omine johtajineen. Heistä merkittävimmät olivat ranskalaiset Tuloisen kreivi Raymond IV ja Godefroy de Bouillon sekä normannijohtajat Bohemund, Toronton prinssi – jonka toimiin *Gesta* erityisesti keskittyy - ja hänen veljenpoikansa Tankred. Nämä armeijat suuntasivat Konstantinopoliin, jossa ristiretkiarmeijan oli tarkoitus yhdistyä ja josta sen oli määrä suunnata seldzukkien alueille.

Kuten aiemmin tuotiin esille, Aleksios oli todennäköisesti pyytänyt apujoukkoja lännestä, mutta ei näin suurta joukkoa. Aleksios näyttää sekä *Gestan* että *Aleksiaan* kertomuksen perusteella olleen huolissaan näiden joukkojen saapumisesta, vaikka ne olivatkin nimellisesti hänen liittolaisiaan. Tämä ei ole mitenkään erikoista - tuohon aikaan suurten armeijoiden kokoontuminen kaupunkeihin oli yleensäkin riskialtista, ja kansan ristiretken huonoista kokemuksista ei ollut kuin aivan vähän aikaa. Normannien kanssa bysanttilaiset olivat vain joitain vuosia aikaisemmin olleet sodassa.

Ristiretkeläisten ja bysanttilaisten erilaiset näkemykset tapahtumien kulusta, syistä ja itse kunkin motiiveista tulevat alkuperäislähteissä ilmi jo ennen kuin

ristiretkeläisarmeija kokoontui kaupungissa. Heidän edetessään kaupunkia kohden syntyi paikallisia kahakoita, joista *Gesta* ja *Alexias* antavat kovin erilaisen kuvan.

Ensimmäisenä Konstantinopolin edustalle saapui Godefroy. *Aleksiaan* mukaan keisari kehotti tätä ylittämään joukkoineen Propontiksen, mutta Godefroy viivytteli tahallaan, haluten odottaa muita ristiretkeläisiä.²⁷ Anna esittää tämän todisteena siitä, että tulijoitten motiivit olivat pohjimmiltaan vihamieliset Bysantille – hänen mukaansa Godefroy halusi odottaa, että hänellä olisi tarpeeksi joukkoja ryhtyäkseen petolliseen hyökkäykseen kaupunkia vastaan.²⁸ Hän pitää suorastaan ilmiselvänä sitä, että Jerusalemin valloituksen ohella - tai jopa sen sijaan - ristiretkeläisten todellinen tarkoitus oli vallata Konstantinopoli ja syöstä hänen isänsä valtaistuimeltaan.²⁹

Gestan mukaan Aleksios osoitti ensin Godefroyn joukoille majapaikan Konstantinopolin esikaupunkialueelta (muurien ulkopuolelta), mutta määräsi sitten täysin provosoimatta miehensä hyökkäämään Godefroyn joukkojen kimppuun. Godefroy kuitenkin voitti heidät, jonka jälkeen keisari antoi heille luvan ylittää Bosporinsalmen.³⁰ *Alexias* kuvaa saman tapahtuman täysin päinvastoin: sen mukaan kahakka puhkesi Godefroyn joukkojen käytöksen takia, ja bysantilaiset voittivat nämä, minkä jälkeen Godefroy suostui ylittämään Propontiksen keisarin toiveiden mukaan.

Konstantinopolissa Aleksios vaati, että ristiretken johtajien tuli vannoa hänelle uskollisuudenvala. Tämä herätti närää ristiretkeläisten keskuudessa. *Gesta* esittää Aleksiuksen jälleen vihamielisenä, ja kertoo tämän etsineen tekosyytä, jonka nojalla voisi vangita Godefroyn ja Bohemundin, mutta nämä eivät antaneet aihetta tähän. Lopulta molemmat suostuivat vannomaan Aleksiukselle valan ”pakon edessä”.³¹

Anna Komnenan mukaan Aleksios oli tietoinen Bohemundin petollisesta luonteesta ja osasi olla varuillaan tämän suhteen. Keisari kuitenkin otti tämän ystävällisesti vastaan, ja keskusteli hänen kanssaan kahden. Kumpikin teeskenteli unohtaneensa entisen vihollisuuden.³² Tyerman uskoo, ettei Aleksios luottanut Bohemundiin, mutta uskoi

27 *Propontis* on antiikista periytyvä vanha nimi Marmaranmerelle, joka erottaa nykyisen Turkin Euroopan- ja Aasianpuoleiset osat toisistaan. Bosporinsalmi yhdistää Marmaranmeren Mustaanmereen.

28 Komnena, 319

29 Komnena, 329; Anna esittää ristiretkeläisten hyökkäyssuunnitelman faktana, ei oletuksena.

30 Yksityiskohdissa on epätarkkuutta: Anna Komnena puhuu samassa yhteydessä Propontiksesta eli Marmaranmerestä, *Gesta* taas Bosporinsalmesta. Joka tapauksessa Godefroyn joukot siis siirtyivät veden yli Aasian puolelle. *Gesta*, 29-30.

31 *Gesta*, 34-35

32 Komnena, 326-28

voivansa käyttää häntä edukseen – Aleksios toivoi saavansa hänestä ”agentin” muiden ristiretkeläisten keskuuteen.³³ Anna ei mainitse mitään tähän viittaavaa – sen sijaan Aleksios hänen mukaansa luotti *Raymondin*, josta ylipäätään annetaan *Aleksiaassa* selvästi positiivisempi kuva kuin muista ristiretkeläisistä. Raymondia kuvataan taitavaksi johtajaksi ja ennen kaikkea rehelliseksi. Annan mukaan Aleksios kehotti Raymondia tarkkailemaan Bohemundia ja olemaan varuillaan tämän petollisuuden varalta. Raymondilla oli Bohemundista samanlainen näkemys.³⁴

Mielenkiintoista kyllä, *Gesta* antaa Raymondin ja Aleksiosken väleistä täysin erilaisen kuvan. Sen mukaan Raymond olisi halunnut ”kostaa” bysanttilaisille, jopa käydä taisteluun Aleksiosken joukkoja vastaan, mutta Bohemund puhui keisarin puolesta ja sai Raymondin luopumaan aikeistaan.³⁵ Raymond oli myös vastahakoinen vannomaan valaa keisarille (tästä taas kaikki lähteet ovat yksimielisiä). Hän vannoi lopulta erilaisen valan, josta ei ole säilynyt tarkkaa kuvausta, mutta ilmeisesti se oli muodoltaan ”kunnioittavampi”, eikä sisältänyt mitään vihjauksia siihen, että Raymondista sen myötä tulisi Aleksiosken vasalli (kuten tämä mahdollisesti oli pelännyt).³⁶

1.4. Nikea ja Antiokia

Ristiretkeläisten ja bysanttilaisten ensimmäinen sotilaallinen kohde oli Nikean kaupunki, jonka seldzokit olivat vallanneet viimeksi mainituilta vuonna 1081. Bysantille Nikean valtaus oli todennäköisesti yksi koko sotaretken päätavoitteista, ristiretkeläisille se oli välttämätöntä, jotta he voisivat jatkaa etenemistä Anatolian poikki kohti Jerusalemia.

Gesta kertoo Nikean piirityksestä melko lyhyesti, *Aleksias* huomattavasti seikkaperäisemmin. Molemmat kertovat päätapahtumat samoin: ristiretkeläiset piirittivät kaupungin ja tekivät hyökkäyksiä muureja vastaan. Nikean länsilaitaa reunusti kuitenkin järvi, jonka yli seldzokit pystyivät jatkuvasti huoltamaan kaupunkia. Bysanttilaiset rakensivat veneitä, ja ylittivät järven niiden avulla.³⁷

33 Tyerman 2006, 114

34 Komnena, 329-30

35 *Gesta*, 35-36

36 Mayer 1990, 45-46

37 *Gesta*, 36-38; Komnena, 333-337

Anna Komnenan mukaan Aleksios lähetti ennalta kaupunkiin viestin, jossa lupasi näille edullisia rauhanehtoja vastineeksi hänelle antautumisesta. Lisäksi hän kuvaa juonen, jonka avulla bysanttilaiset pyrkivät lavastamaan tilanteen sellaiseksi, että he näyttäisivät vallanneen kaupungin taistelussa: kun salainen sopimus antautumisesta oli jo tehty, bysanttilaiset miehittivät kaupungin tärkeimmät paikat ennalta. Ristiretkeläiset hyökkäsivät suunnitelman mukaisesti muureille, mutta huomasivat pian kaupungin olevan jo bysanttilaisten hallussa.³⁸ *Gesta* ei mainitse mitään tällaisesta lavastussuunnitelmasta, ja jos sellainen todella olikin, ei se ilmeisesti onnistunut, sillä *Gesta* kertoo Nikean antautuneen Aleksiokselle heti keisarin joukkojen saatua järven haltuunsa, ja saatuaan keisarilta lupauksen hyvästä kohtelusta.³⁹

Nikean antauduttua Aleksios piti lupauksensa ja antoi kaupungin muslimiväestön, sotilaat mukaan lukien, poistua sieltä rauhassa ja turvallisesti. *Aleksiaan* mukaan keisari jopa antoi lahjoja osalle heistä.⁴⁰ *Gesta* näkee keisarin toimineen näin oman etunsa vuoksi, ristiretkeläisten vahingoksi.

Sitten keisari, täynnä turhamaisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta, määräsi että he saivat lähteä rangaistuksetta ja ilman pelkoa, ja toi heidät uskollisesti Konstantinopoliin. Hän kohteli heitä lempeästi, jotta he voisivat myöhemmin paremmin järjestää väijytyksiä ja esteitä frankeille.⁴¹

Tämän näkemyksen mukaan Aleksioksen armollisuuden todellinen motiivi oli epäsuorasti aiheuttaa ristiretkeläisille vaikeuksia seldzukkien avulla. Taustalla voi nähdä Aleksioksen (oletetun) strategian, jossa tämä pyrki saamaan haltuunsa seldzukkien Bysanttilta aiemmin valtaamat alueet ristiretkeläisten avulla, mutta samalla säilyttämään seldzudit sen verran voimakkaina, että nämä kykenisivät hankaloittamaan ristiretkeläisten etenemistä ja vuorostaan estämään näistä tulemasta liian voimakasta potentiaalista uhkaa Bysantille. Joka tapauksessa *Gesta* siis esittää jälleen Aleksioksen petollisena ja pohjimmiltaan ristiretkeläisille vihamielisenä. Toisaalta keisarin todetaan myös Nikean valtauksen jälkeen antaneen runsaasti almuja köyhille ristiretkeläisille.⁴²

38 Komnena, 337-38

39 *Gesta*, 38

40 Komnena, 339-40

41 *Gesta*, 38. Suomenkos tekijän.

42 *Gesta*, 41

Nikean jälkeen ristiretkeläisarmeija suuntasi kohti Antiokian kaupunkia. Heidän mukanaan oli myös kenraali Tatikioksen johtama pieni bysanttilaisten joukko. Keisari itse lupasi seurata ristiretkeläisiä myöhemmin suuremman armeijan kanssa. Antiokiaa piirittäessään ristiretkeläiset kohtasivat vaikeuksia toisensa perään. Kaupungin varuskunta ei ollut suuri, mutta sen puolustusrakennelmat olivat erittäin lujat. Piirittäjiltä alkoivat loppua muonavarat nopeammin kuin kaupungilta, ja lisäksi seldzudit lähettivät alkuvuonna 1098 apujoukkoja murtamaan kaupungin piiritystä.

Helmikuussa 1098, ennen seldzukkien hyökkäystä, Tatitikios jätti Antiokiaa piirittävän ristiretkeläisarmeijan. Syistä tähän ei ole täyttä selvyyttä. Anna Komnenan mukaan Bohemund huijasi Tatikioksen lähtemään Antiokiasta valehtelemalla tälle, että muut ristiretkeläisjohtajat suunnittelisivat hänen salamurhaansa.⁴³ *Gesta* taas ei mainitse sen enempää todellista kuin valheellistakaan salamurhasuunnitelmaa, eikä kerro mitään Bohemundin osuudesta tapaukseen. Sen mukaan Tatikios, kuultuaan lähestyvistä turkkilaisten armeijasta, kertoi ristiretkeläisille lähtevänsä hankkimaan ruokavaroja ja muita täydennyksiä. Hän lupasi palata ne mukanaan, mutta valehteli.⁴⁴ Näin Tatikios näyttäytyy pelkurina, joka keksi hätävalheen ”täydennyksien hankkimisesta” verukkeeksi, jolla pääsi pakoon toivottomana pitämästään tilanteesta.

On hyvin mahdollista, että *Gestan* versio tapahtuneesta on lähempänä totuutta. On tulkinnanvaraista, pitääkö Tatikioksen ratkaisua pelkuruutena vai ei, mutta ristiretkeläisarmeijan tilanne on todellakin voinut vaikuttaa toivottomalta. Toisaalta myös Anna Komnenan kuvaus Bohemundin juonesta on täysin mahdollinen, sillä Tatikioksen lähtö on epäilemättä ollut hänen intressiensä mukaista.

Ristiretkeläiset löivät Antiokiaa vapauttamaan tulleen armeijan, ja valtasivat itse kaupungin lopulta 2. kesäkuuta 1098. *Gestan* ja *Aleksiaan* kuvauksissa ei ole suuria eroja. Molempien mukaan ristiretkeläiset saivat apua muurien sisäpuolelta; eräs armenialainen porttivahti suostui Bohemondin kanssa salaisesti neuvoteltuaan avaamaan portit ristiretkeläisille. Kaupungin sisällä oli kuitenkin pienempi linnake, jonka puolustajat jatkoivat taistelua edelleen, ja samalla uusi, edellistä paljon suurempi muslimiarmeija lähestyi jälleen kaupunkia.

Piirityksen loppuvaiheissa useat ristiretkeläiset olivat Tatikioksen tavoin paenneet. Heidän joukossaan oli Bloisin kreivi Stefan, joka sekä *Gestan* että *Aleksiaan* mukaan

43 Komnena, 343

44 *Gesta*, 57

tapasi Aleksioksen yhdessä muiden karkurien kanssa Philoneumin kaupungissa. Kuultuaan näiden kertomuksen keisari piti ristiretkeläisten tilannetta toivottomana, ja päätti vetäytyä länteen valmistautuakseen puolustamaan valtakuntansa ydinalueita mahdollisen muslimien vastahyökkäyksen varalta.⁴⁵ Itse tapahtumat kuvataan samaan tapaan, mutta niiden sävy on hyvin erilainen. Anna Komnena esittää keisarin päätöksen vetäytyä viisaana ja harkitsevana, kun taas *Gestassa* keisari uskoo typerästi Stefanin kaltaisen pelkurin kertomusta, ja sen takia tekee ”kauhistuneena” hätäisen ja virheellisen päätöksen vetäytyä. Gestan mukaan keisarin ja tämän armeijan pako oli niin nopea, että monet sen mukana kulkeneet sairaat kuolivat jäätyään siitä jälkeen.⁴⁶

Kaikkien odotuksien vastaisesti ristiretkeläiset kuitenkin voittivat Antiokiassa jälleen, minkä jälkeen myös linnake suostui antautumaan, joskin ainoastaan Bohemundille henkilökohtaisesti. Bohemund kohteli antautuneita verrattain armollisesti – ne, jotka suostuivat kääntymään kristityiksi, saivat jäädä asumaan kaupunkiin, ne jotka eivät, saivat lähteä rauhassa.

1.5 Jerusalem ja ristiretken loppuvaihe

Vallattuaan ja varmistettuaan Antiokian ristiretkeläiset jäivät sinne pitkäksi aikaa. Tässä vaiheessa retken johtajilla oli erimielisyyksiä siitä, mitä pitäisi tehdä. Kaupungin omistuksesta ei päästy heti yksimielisyyteen: Bohemund vaati sitä itselleen, kun taas Raymond olisi halunnut sopimuksen mukaisesti luovuttaa sen Bysantin haltuun.⁴⁷

Toinen syy viivyttelylle oli todennäköisesti se, että samaan aikaan kun ristiretkeläiset valtasivat Antokian, olivat seldzukkien toiset viholliset, fatimidit, puolestaan vallanneet Jerusalemin takaisin heiltä.⁴⁸ Tilanne oli luultavasti ristiretkeläisten kannalta kiusallinen; sotaretken alussa olivat seldzudit olleet sekä heidän, Bysantin että fatimidien yhteinen vihollinen. Nyt Jerusalem, koko retken päämäärä, olikin päätynyt seldzukeilta fatimidien haltuun, eivätkä ristiretkeläiset olleet sodassa heidän kanssaan. Tiedetään, että talven ja kevään aikana fatimidien ja ristiretkeläisten välillä käytiin neuvotteluja, jotka kuitenkin päättyivät tuloksettomina.⁴⁹ *Gesta* tai *Aleksias* eivät kumpikaan mainitse

45 Anna Komnena kutsuu Stefania nimellä ”Etienne, Ranskan kreivi” - arvonimi on luonnollisesti virheellinen. *Gesta*, 81-83; Komnena, 348-49

46 *Gesta*, 83

47 *Gesta*, 92; Tyerman 2006, 152

48 Tyerman 2006, 149

49 Tyerman 2006, 152

diplomatiaa fatimidien kanssa kuten eivät myöskään sitä, että nämä valtasivat Jerusalemin seldzukeilta. Tämä ei ole omituista, sillä Jerusalemiä hallussaan pitävien muslimien kanssa neuvottelu todennäköisesti sotisi pahasti *Gestan* pyhiinvaellusteemaa vastaan. Keväällä ristiretkeläisarmeija suuntasi kohti Jerusalemiä, mikä merkitsi sotaan ryhtymistä myös näiden kanssa.

Matkan aikana eivät ristiretkeläiset kohdanneet paljon vastarintaa. Armeija saavutti Jerusalemin kesäkuussa ja piiritti kaupungin. Samaan aikaan fatimidit keräsivät lännempänä lisäjoukkoja vapauttamaan Jerusalemiä. Ne eivät kuitenkaan ehtineet ajoissa, vaan heinäkuun viidentenätoista ristiretkeläiset valtasivat Jerusalemin. Taistelu oli erittäin raaka; suurin osa kaupungin siviiliväestöstä tapettiin.

Silmiinpistävintä Anna Komnenan Jerusalemin valtauksessa antamassa kuvauksessa on sen lyhyys ja yksinkertaisuus, jonka Laiou panee merkille.⁵⁰ *Gestakin* kuvaa matkaa Jerusalemiin sekä kaupungin piiritystä ja valtausta suhteellisen lyhyesti Antiokian tapahtumille suodulle huomioon verrattuna, mutta *Aleksias* käsittelee samat tapahtumat tarkalleen neljän lauseen aikana.

*Useita tukikohtia rannikolla vallattiin matkan aikana, mutta voimakkaimmat (jotka olisivat vaatineet pidemmän piirityksen) jätettiin toistaiseksi huomiotta. Heillä oli kiire saavuttaa Jerusalemi. Muurit ympäröitiin ja niille hyökättiin toistuvasti, ja kuukauden piirityksen jälkeen kaupunki vallattiin. Kaupungin saraseeneista ja heprealaisista monia tapettiin.*⁵¹

Erityisesti Anna Komnenan lakoninen kuvaus kaupungin valtauksen yhteydessä tapahtuneesta verilöylystä eroaa huomattavasti *Gestan* versiosta, joka kuvaa tapahtumia suorastaan raamatulliseen sävyyn, kertoen muun muassa kuinka ristiretkeläiset ”kahlasivat nilkkojaan myöten veressä”.⁵²

Osittain Anna Komnenan vähäistä kiinnostusta Jerusalemiä kohtaan selittää varmastikin bysanttilaisten silminnäkijöiden puute. Se on kuitenkin myös täydellisesti linjassa sen aiemmin kuvatun näkemyksen kanssa, että Jerusalemi ei todellakaan ollut bysanttilaisille

50 Laiou 2012, VI 35

51 Komnena, 352. Suomennos tekijän.

52 *Gesta*, 103

niin tärkeä kuin ristiretkeläisille. *Aleksiaan* vähäinen huomio Jerusalemin valtaukselle puhuu vahvasti sen puolesta, että Bysantin pääasiallinen tavoite todellakin oli vain seldzukkien taltuttaminen ja Anatolian alueiden valtaaminen takaisin. Ristiretkeläisille taas Jerusalem oli – ainakin virallisesti – syy, miksi koko sotaretkelle oli alun alkaen lähdetty. Mitä tulee Jerusalemin yhteydessä tapahtuneelle verilöylylle annetun huomion vähäisyyteen, niin tällaiset tapahtumat eivät olleet keskiaikaisessa sodankäynnissä poikkeuksellisia, vaikkakin Jerusalemin verilöyly näyttää olleen raaka jopa aikakauden mittapuulla.⁵³

Toisaalta Jerusalemin merkitys ei selvästikään ollut kaiken ylittävä myöskään kaikille ristiretkeläisille. Tämän osoittaa ainakin se, että Bohemond jäi joukkoineen Antiokiaan ja luopui vapaaehtoisesti osallisuudestaan Jerusalemin valtaukseseen. Loogisin tulkinta Bohemondin toiminnasta on, että hänen uuden, henkilökohtaisen omistuksensa – Antiokian, jonka valtias hän nyt oli – turvallisuuden varmistaminen oli hänelle tärkeämpää kuin kunnia ristiretken nimellisen päämäärän saattamisesta loppuun. On toki myös mahdollista, ettei Bohemond uskonut Jerusalemin valtauksen onnistuvan.

Pian valloitetuana Jerusalemin ristiretkeläiset kohtasivat fatimidit taistelussa Askalonin kaupungin lähellä. Taistelu päättyi ristiretkeläisten voittoon, ja poisti välittömän vastahyökkäyksen uhan Jerusalemiin, ja näin ollen varmisti – toistaiseksi – kaupungin pysymisen kristittyjen vallassa. Tämän jälkeen suurin osa ristiretkeläisistä lähti takaisin kotiin meriteitse. Laivamatka tapahtui pääosin Lattakiasta, missä Raymond järjesti merimatkat yhteistyössä bysanttilaisten kanssa.⁵⁴ Länsieurooppalaisessa historiankirjoituksessa tätä on perinteisesti pidetty ”ensimmäisen ristiretken” loppuna.

On kuitenkin tärkeää huomata, että taistelut Palestiinassa, Anatoliassa ja Bysantin lähialueilla eivät suinkaan päättyneet, kun pääosa ristiretkeläisistä palasi Jerusalemin valtauksen jälkeen kotiin. Tämä oli ristiretkeläisten näkökulmasta sotaretken loppu – he olivat saavuttaneet tavoitteensa, Jerusalemin, ja varmistaneet sen. Bysantin näkökulmasta konflikti sota ei kuitenkaan ollut ohi. Seldzukkien uhka ei ollut useista voitoista huolimatta kadonnut mihinkään, eikä Bohemund suostunut luovuttamaan Antiokiaa keisarin haltuun.

53 Tyerman 2006, 157-59

54 Tyerman 2006, 160-61

2. Ristiretken käsite ja sodan ideologinen taso

2.1. Ristiretken määritelmä ja rajaus – erillinen sota vai osa suurempaa konfliktia?

Ei ole lainkaan itsestään selvää, miten nykyisin ”ensimmäiseksi ristiretkeksi” kutsuttu sota määritellään ja rajataan. On syytä huomata, että koko ristiretken käsite on myöhempi keksintö – termiä ei käytetty vielä keskiajalla, vaan se on myöhemmän historiankirjoituksen luomus, ja on kaukana yksiselitteisestä.⁵⁵ Eurooppalaisessa historiankirjoituksessa ensimmäinen ristiretken päättyminen on perinteisesti rajattu vuoteen 1099 – näkemys sen tarkasta alkupisteestä vaihtelee sen mukaan, lasketaanko vuonna 1096 tapahtunut kansan ristiretki mukaan siihen.

Aleksiaan ja *Gestan* välillä on tässä asiassa suuri ero. *Gesta* päättyy ristiretkeläisten voittoon Askalonissa pian Jerusalemin valtauksen jälkeen – tämä varmisti kristittyjen vallan Jerusalemissa toistaiseksi, sillä se poisti fatimidien välittömän vastahyökkäyksen uhan. *Gesta* ei mainitse ristiretkeläisten pääosan purjehtimista kotiin – kenties sen takia, että tämä tapahtui bysanttilaisten avustuksella - vaan kirja päättyy voitokkaan armeijan palatessa Askalonista takaisin Jerusalemiin.⁵⁶

Bysantin kannalta konflikti oli kuitenkin kaikkea muuta kuin ohi. Vuonna 1101 Konstantinopoliin tulvi jälleen lisää länsieurooppalaisia sotilaita.⁵⁷ Kyseessä oli niin sanottu vuoden 1101 ristiretki, joka suuntautui Palestiinan sijaan nykyisen Turkin alueelle, ja päättyi tappioon.⁵⁸ Monet eloonjääneistä jatkoivat tämän jälkeen matkaansa Jerusalemiin, jolloin heidän sotaretkensä muuttui ”tavalliseksi” pyhiinvaellusmatkaksi.⁵⁹

Pian tämän jälkeen Bohemund kääntyi jälleen Aleksioista vastaan, ja aloitti yhdessä Tankredin kanssa sodan Bysanttia vastaan.⁶⁰ Sotaa kesti vuoteen 1108, ja se päättyi

55 Tyerman 1998, 8-11.

56 *Gesta*, 106-08.

57 Heihin kuului muun muassa Antiokiasta paennut ja siten pelkurin maineen saanut Stefan, Bloisin kreivi. Tyerman 2006, 170-71.

58 Angold 1984, 141-42; Tyerman 2006, 170-74.

59 Stefan, Bloisin kreivi, oli edelleen heidän joukossaan – hän selvisi vuoden 1101 verilöylystä, mutta sai surmansa vuoden 1102 Ramlan taistelussa, pian Jerusalemiin saapumisensa jälkeen. Tyerman 2006, 175.

60 Mayer 1990, 65-67.

Bysantin voittoon – Bohemund joutui solmimaan nöyryyttävän rauhan, jonka myötä hänestä tuli käytännössä Aleksioksen vasalli.⁶¹

Aleksias ei kerro mitään Askalonin taistelusta eikä ristiretkeläisten enemmistön kotiinpaluusta, vaan siirtyy Jerusalemin valtauksen lakonisen kuvauksen jälkeen suoraan alueelle jääneiden ristiretkeläisten seuraavaan vastoinkäymiseen, fatimideille kärsittyyn tappioon Ramlan kaupungin lähistöllä vuonna 1102.⁶² Tämä tarkoittaa sitä, että Anna hyppää muutamassa lauseessa kolme vuotta eteenpäin. Näiden tapahtumien välissä ei *Aleksiaassa* kuitenkaan ole minkäänlaista välivaihetta tai yhteenvetoa ristiretken päätöksestä – tämä viittaa siihen suuntaan, että Annan näkökulmasta kyse oli edelleen yhdestä ja samasta konfliktista, joka ei ollut päättynyt sen enempää Jerusalemin kuin Askaloninkaan myötä.

Toisaalta kysymys voi olla myös siitä, että Anna ei ollut selvillä kyseisen tapahtuman ajoituksesta, kirjoittaessaan asiasta neljä-viisikymmentä vuotta myöhemmin. Tämän puolesta puhuu se, että kuvaus vuoden 1101 ristiretkenä tunnetuista tapahtumista seuraa anakronistisesti Ramlan taisteluna tunnetun tapahtuman jälkeen. Joka tapauksessa nämä kaikki tapahtumat näyttävät Annan mielestä olleen osa samaa sotaa tai ainakin sotien sarjaa, jota Jerusalemin valloitus ja varmistaminen – jotka *Gesta* esittää ristiretken huipentumana ja päätepisteenä – eivät millään muotoa katkaisseet.

Ristiretken jälkeen Anna omistaa kaksi kokonaista lukua pääosin Tankredin ja Bohemundin joukkoja vastaan käydylle sodalle. Sivumäärissä tämä merkitsee 44 sivua koko ensimmäisestä ristiretkestä ja 83 sivua Tankredin ja Bohemundin vastaisista taisteluista.⁶³ Tähän ei sisälly kertomus aiemmasta, vuosina 1081–85 normanneja vastaan käydystä sodasta. Anna näyttääkin pitäneen normannien hyökkäyksiä ja heitä vastaan käytyjä sotia Aleksioksen, ja todennäköisesti myös yleensä Bysantin, kannalta merkittävämpinä tapahtumina kuin ristiretkeä.

Vaikuttaa siltä, että siinä missä *Gesta* selkeästi esittää ristiretken yhtenä sotana, jolla on selkeä alku ja loppu, Anna Komnenan näkökulmasta se oli vain yksi osa pidempää ja suurempaa konfliktia – eikä todennäköisesti edes sen merkittävin osuus. On vaikeaa sanoa, kuinka vahvasti tämä heijastaa yleisempää bysanttilaista näkemystä, mutta Aleksiaan kontekstissa se on loogista – kyseessä on elämäkertateos joka kattaa neljä

61 Angold 1984, 142.

62 Ramlan lähistöllä käytiin muutaman vuoden sisällä useita taisteluita, eikä Anna mainitse suoraan päivämääriä tai vuosia. *Aleksiaan* kuvaamat tapahtumat eivät kuitenkaan käy yksiin minkään muun kuin juuri vuoden 1102 taistelun kanssa. Komnena, 352-53.

63 *Penguin Booksin* vuoden 1969 laitos.

vuosikymmentä. Ristiretki tapahtumiseen oli vain yksi jakso pitkässä ja monipuolisessa haasteiden ja konfliktien sarjassa, jonka Aleksios ja Bysantti tuona aikana kohtasivat.

2.2. Ideologiset erot – pyhä vai oikeutettu sota?

Perustavanlaatuisin ero bysanttilaisten ja ristiretkeläisten välillä sodan aikana oli luultavasti heidän suhtautumisensa sotaan ideologisella tasolla. Laiou käsittelee kirjassaan kattavasti bysanttilaisten ja ristiretkeläisten erilaisia käsityksiä sodan oikeutuksesta, ja pitää juuri näitä ideologisia eroja keskeisimpänä ristiriitojen aiheuttajana heidän välillään.⁶⁴ *Gestan* ja *Aleksiaan* vertailun tuloksena näyttää siltä, että Laioun näkemys on oikea – paitsi että teokset kuvaavat useita tapahtumia ja etenkin henkilöiden toimia ja motiiveja hyvin eri tavalla, ne myös näyttävät lähestyvän itse sotaa ideologisesti hyvin erilaisista näkökulmista.

Bysantissa ei käytetty käsitettä ”pyhä sota” samaan tapaan kuin länsi-Euroopassa tai muslimien (jihad) keskuudessa.⁶⁵ Bysanttilainen käsitys sodankäynnistä oli monessa suhteessa maallisempi kuin ristiretkeläisten – sotilaat esimerkiksi vannoiivat aina uskollisuutta keisarille, eivät kirkolle tai Jumalalle, eikä Bysantin kirkko koskaan julistanut sotaa.⁶⁶ Toisaalta uskonnollinen retoriikka oli hyvin yleistä bysanttilaisessakin sodankäynnin kuvauksessa. Tämä liittyi kuitenkin yleensä sodassa tehtyjen hyvien ratkaisujen ja voittojen ylistämiseen, ja kristillisellä retoriikalla haluttiin korostaa sitä, että bysanttilaiset taistelivat oikeutetun asian puolesta. Sotaa itsessään ei esitetty pyhänä.

Aleksias näyttää edustavan tyypillistä bysanttilaista näkemystä, mitä tulee sodan ja uskonnon yhteyteen. Aleksios esitetään luonnollisesti Jumalan oikeuttamana hallitsijana – Bysantissa keisarin vallan legitimizeetti perustui siihen, että hänen katsottiin saaneen asemansa suoraan Jumalalta.⁶⁷ Välillä Jumalan kuvataan suoraan auttavan kristittyjä taistelukentällä.⁶⁸ Uskonnollinen retoriikka on siis Anna Komnenankin tekstissä voimakasta, mutta sen kokonaismäärä on paljon vähäisempi kuin *Gestassa*, jonka jokainen luku päättyy Jumalan ylistämiseen. Ennen kaikkea ei sotaan ryhtyminen tapahdu missään vaiheessa Jumalan (eikä myöskään kirkon) käskystä eikä sillä ole

64 Laiou 2012, VI 31

65 Laiou 2012, VI 32-33

66 Laiou 2012, VI 34

67 Wihinen 2012, 32, 34-35

68 ”*Taivaallinen voima ilmiselvästi auttoi kristittyjä.*” Komnena, 351-52.

samanlaista uskonnollista itseisarvoa kuin minkä ristiretkeläiset näkivät omalla sotaretkellään Jerusalemin vapauttamiseksi olevan.

Gesta eroaa *Aleksiaasta* voimakkaan uskonnollisella sävyllään. Vaikka kristinusko ja sen oikeaoppinen seuraaminen ovat kyllä jatkuvasti läsnä myös *Aleksiaassa*, *Gestassa* ne ovat kaikkein keskeisin teema. Teos ei esitä tapahtumia normaalina sotaretkenä, vaan pikemminkin eräänlaisena aseistettuna pyhiinvaelluksena – tämä tulee ilmi jo sen koko nimessä, *Frankkien ja muiden Jerusalemiin suuntaavien pyhiinvaeltajien teot*. Wolfin mukaan *Gestan* ymmärtämisessä olennaista on juuri pyhiinvaellusaspekti, ja sen kirjoittaja on pyrkinyt esittämään taistelut lähinnä välttämättömänä pahana Jerusalemiin vievän matkan turvaamiseksi.⁶⁹

Myös Kangas on sitä mieltä, että ristiretkeläiset näkivät sotaretkensä ennen kaikkea pyhiinvaelluksena, ja taistelut olivat heille keino uskonnollisen päämäärän saavuttamiseksi. Tuon ajan pyhiinvaelluksiin kuului olennaisena osana pyrkimys yhtäläisyyden ja samaistumisen kokemuksiin tietyn pyhimyksen kanssa. Tähän kuului usein jokin reliikki, tiettyyn pyhimykseen yhdistetty esine tai paikka, jonka avulla uskottiin olevan mahdollista saada yhteys kyseiseen pyhimykseen. Kankaan mukaan monet näkivät Jerusalemin eräänlaisena itsensä Jeesuksen reliikkinä. Ristiretkeläisistä monet ilmeisesti omaksuivat tämän näkemyksen, ja monille Jerusalemiin edusti jonkinlaista maanpäällistä paratiisia.⁷⁰

Näyttää selvältä, että ristiretkeläisten pääosan motivaatio sotaan oli uskonnollisempi kuin bysanttilaisten. Bysantti pyrki ennen kaikkea maallisiin tavoitteisiin – saamaan takaisin menettämänsä alueet ja turvaamaan rajansa. Ristiretkeläiset sen sijaan tavoittelivat matkalta hengellistä palkkiota. Matka oli heille pyhiinvaellus, jonka päämäärä olisi Jerusalemin vapautus ja – ainakin Kankaan mukaan – yhtäläisyyden kokeminen itsensä Jeesuksen kanssa.

Toisaalta joidenkin ristiretkeläisten toimet osoittavat, etteivät heistä kaikkien todelliset motiivit olleetkaan – ainakaan pelkästään - uskonnolliset. Yksi heistä on, ironista kyllä, juuri *Gestan* sankari, itse Bohemund. Hän ei nimittäin jatkanut matkaansa Jerusalemiin asti, vaan jäi Antiokiaan, jonka muut ristiretkeläisjohtajat olivat suostuneet luovuttamaan hänen hallintaansa.

69 Wolf 1991, 209

70 Kangas 2005, 165

Sydänkeskiajan eurooppalaisessa historiankirjoitukselle oli tyypillistä antiikin ajoilta periytyvä moraalinen näkökulma – siinä historiallisia tapahtumia kuvattiin opetuksellisessa mielessä, joko hyvinä tai varoittavina esimerkkeinä. Lisäksi sydänkeskiaikaista historiankirjoitusta leimasi myös voimakas uskonnollisuus – oli tyypillistä, että vaikkapa hallitsijoiden toimet kuvattiin joko Jumalan tahdon edistämisenä tai vastustamisena.⁷¹

Molemmat näistä piirteistä näkyvät selvästi *Gestassa*. Ristiretkeläisten pyhiinvaellus Jerusalemiin edustaa Jumalan tahtoa, kärsiessään pitkään he todistavat omistautumisensa tehtävälleen. Matkan aikana esitellään lukuisia varoittavia ja tavoiteltavia esimerkkitapauksia henkilötasolla. Ensin mainittua edustavat luonnollisesti pelkurimaiseksi kuvattu Stefan ja muut, jotka menettävät uskonsa tehtäväänsä ja pakenevat Antiokiasta, positiivisia esimerkkejä vastaavasti kaikki, jotka pysyvät uskollisina pyhiinvaellukselleen ja onnistuessaan lopulta valtaamaan (tai omasta näkökulmastaan vapauttamaan) Jerusalemin saattavat tehtävänsä päätökseen ja toteuttavat Jumalan tahdon.

71 Tahkokallio 2009, 40-41

3. Kuvaukset kansoista ja henkilöistä

3.1. Aleksios ja bysanttilaiset

Luultavasti tärkein yksittäinen henkilö ensimmäisen ristiretken tapahtumien kannalta oli Bysantin keisari Aleksios I Komnenos. Osasyys koko sotaretkeen oli hänen avunpyyntönsä länteen, ja myöhemmin hänen toimensa ja päätöksensä vaikuttivat tavalla tai toisella kaikkiin ristiretkelle osallistuneisiin ainakin jossain vaiheessa. Siitä, kuinka viisaita tai oikeutettuja Aleksioksen toimet olivat ja millainen niiden vaikutus oli, antavat alkuperäislähteet hyvin erilaisia kuvauksia.

Gestan Aleksioksesta antama kuva on lähes yksinomaan negatiivinen. Häntä kuvataan muun muassa ”petolliseksi”, ”turhamaiseksi”, ”säälittäväksi” ja ”syntiseksi”. Erityisesti Aleksioksen oletettu petollisuus ja epäluotettavuus on koko *Gestan* läpi kantava näkemys. Bysanttilaisten epäluotettavuus on toistuva teema ristiretkeläislähteissä myös myöhemmin. Aleksioksen *Gestassa* osakseen saamaa mustamaalausta selittänee kuitenkin myös se, että *Gestan* päähenkilö ja sankari on juuri Bohemund.

Bohemund toimi tavalla, joka asetti haasteita tuntemattomalle kirjoittajalle, joka pyrki esittämään hänet sankarina. Hän rikkoi lupauksensa Aleksioskelle, eikä edes seurannut ristiretkeä loppuun asti, vaan jäi Antiokiaan saatuaan sen haltuunsa. Aleksioksen esittäminen mahdollisimman huonossa valossa oli todennäköisesti yritys oikeuttaa Bohemundin toimia. Kun keisari oli rikkonut omat lupauksensa, ei Bohemundillakaan ollut enää velvollisuutta pitää omiaan. *Aleksiaan* mukaan Bohemund näki Aleksioksen rikkoneen velvollisuutensa, kun ei lupauksistaan huolimatta ollut tullut ristiretkeläisten avuksi Antiokiassa.⁷² *Gestan* mukaan ristiretkeläiset myös vannoiivat alun perinkin valansa ainoastaan pakon edessä, eivät täysin vapaaehtoisesti.⁷³

Aleksiaan antama kuva keisarista on täysin päinvastainen kuin *Gestan* – se esittää hänet viisaana, harkitsevaisena ja neuvokkaana johtajana. Tämä ei tietenkään ole yllätys, sillä kyseessä on hänen oman tyttärensä kirjoittama elämäkerta.

72 Komnena, 358.

73 *Gesta*, 35

Toistuva teema elämäkerrassa on erityisesti Aleksioksen itsekuri, harkitsevaisuus ja kyky ratkaista ongelmia myös rauhanomaisesti, vaikka hän toki on tarvittaessa myös rohkea ja taitava sotapäällikkö. Keisari hillitsee tunteensa eikä anna niiden johtaa häntä harkitsemattomiin päätöksiin, ja on taitava käsittelemään myös epäluotettavia ihmisiä. Tämä näyttäytyy vahvassa kontrastissa äkkipikaisiksi, väkivaltaisiksi ja harkitsemattomiksi kuvattuihin ristiretkeläisiin.

Erinomainen esimerkki tällaisesta Aleksioksen luonteen kuvauksesta ilmaantuu ristiretkeläisten kokoontuessa Konstantinopolissa. Illallisella eräs frankki käyttäytyy ylimielisesti - hän istuu ensin itselleen keisarille varatulle istuimelle, ja kun muut ristiretkeläiset vaativat häntä nousemaan, hän alkaa pilkata Aleksiota. Keisarin puhussa myöhemmin kyseiselle frankille henkilökohtaisesti tämä ei pyydä anteeksi mitään, vaan ryhtyy sen sijaan kerskailemaan voittamattoman kaksintaistelijan maineellaan. Aleksios ei kuitenkaan missään vaiheessa provosoidu vieraansa käytöksestä, vaan sen sijaan antaa sekä tälle että ristiretkeläisille yleisesti omiin kokemuksiinsa pohjautuvia neuvoja, millaisia taktiikoita näiden kannattaa tulevaisuudessa käyttää taistellessaan turkkilaisia vastaan.⁷⁴ Näin toimiessaan keisari säilyttää itsehillintänsä ja arvokkuutensa, mutta onnistuu siitä huolimatta sekä antamaan ylimieliselle frankille opetuksen että todistamaan oman kokemuksensa ja taitonsa taistelussa muslimeja vastaan.

Laioun mukaan Bysantti oli yhteiskuntana yleisesti ottaen vähemmän väkivaltainen kuin tuon ajan läntinen Eurooppa – sekä osasy syy tähän että seuraus siitä oli, että mahdollisuus saavuttaa etuja sen avulla oli Bysantissa pienempi.⁷⁵ Keisarin *Aleksiaassa* kuvattu tapa pyrkiä rauhanomaisiin ratkaisuihin ja hänen toistuvasti kuvattu itsehillintänsä näyttävät heijastavan tällaista ideaalia. Toinen asia tietenkin on, käyttäytyikö todellisen elämän keisari Aleksios oikeasti aina näin harkitusti – on muistettava, että *Aleksias* on hänen tyttärensä kirjoittama ja kuvaa häntä ihannoivaan tyyliin. Se, että Anna Komnena näyttää pitävän harkitsevaisuutta, itsehillintää ja rauhanomaisten ratkaisujen etsimistä ihanteellisen hallitsijan ominaisuuksina, sopii joka tapauksessa hyvin yhteen Laioun näkemyksen kanssa.

Näyttää myös siltä, että ristiretkeläisjohtajien näkemykset bysanttilaisista ja Aleksioksesta vaihtelivat suuresti. Antiokian valtauksen Bohemund alaisineen lähetti paavi Urbanukselle kirjeen, jossa kritisoi Aleksioksen toimia. Sen sijaan Raymond

74 Komnena, 325-26.

75 Laiou 2012, VI 39

puolusti Aleksioksen etua vielä Jerusalemin valtauksen jälkeenkin.⁷⁶ Kuten luvussa 1.3. tuotiin esille, *Gesta* ja *Aleksias* antavat hyvin erilaisen kuvan Raymondista ja tämän asenteesta Aleksiokseen. Näiden vuosien 1098–99 tapahtumien valossa näyttää siltä, että *Aleksias* on lähempänä totuutta.

Gesta ei juurikaan puhu bysanttilaisista kansana, vaan kertoo vain yksittäisistä bysanttilaisista henkilöistä, lähinnä Aleksioksesta ja kenraali Tatikioksesta, jotka molemmat esitetään hyvin negatiivisessa valossa. Keisari, kuten aiemmin on kuvattu, epäluotettavana ja vihamielisenä, Tatikios taas pelkurina, joka hylkää ristiretkeläiset Antiokiassa.

Ainutkertainen positiivinen ilmaus Aleksioksesta *Gestassa* on yksi lause luvussa kolme, jossa hänen kerrotaan Nikean valtauksen jälkeen määränneen almuja jaettavaksi avokätisesti ristiretkeläisarmeijan köyhimmille.⁷⁷ Aleksios ilmentää tässä käytöksellään erästä bysanttilaisen keisarin ideaalia, huomion ja avun osoittamista köyhille ja muille heikossa asemassa oleville. Tällainen toiminta perustui kristilliseen etiikkaan, jonka ihanteellista noudattamista – ainakin päälle päin – bysanttilaiset keisarilta Jumalan valitsemana johtajana odottivat.⁷⁸ Mielenkiintoista kyllä, Anna, joka aina kuvaa Aleksiota ihannoivasti, ei mainitse tätä tapausta lainkaan. Kenties hän ajatteli, että rahan antaminen hankaluuksia aiheuttaville ristiretkeläisille saisi Aleksioksen näyttämään typerältä? On myös hyvin mahdollista, ettei Anna yksinkertaisesti ollut kuullut kyseisestä tapahtumasta.

Yksi syy ainakin joidenkin ristiretkeläisten penseälle suhtautumiselle Aleksiokseen, ja mahdollisesti laajemmin bysanttilaisiin, voi olla vastaanotto, jonka he heti retken alussa saivat. Paavi Urbanus ja Pietari Erakko olivat molemmat saarnoillaan luoneet kuvan heidän apuaan tarvitsevista, vainotuista idän kristityistä, joita turkkilaiset uhkasivat välittömällä tuhollla. Monet ristiretkeläisistä todennäköisesti odottivat, että heidät otettaisiin vastaan vapauttajina ja auttajina, mutta Bysantin maille tullessaan he saivatkin osakseen enemmän epäluuloa ja epäluottamusta.⁷⁹ On hyvinkin mahdollista, että tämä alkuvaiheen pettymys on myöhemmin heijastunut bysanttilaisiin yleensä, ja henkilöitynyt heidän johtajaansa, keisari Aleksiokseen.

76 Tyerman 2006, 148

77 *Gesta*, 41

78 Wihinen 2012, 60-62

79 Norwich 1996, 41

3.2. Ristiretkeläiset ja heidän johtajansa

Keisari Aleksioksen jälkeen *Gestan* ja *Aleksiaan* näkemykset yhdestä tietystä henkilöstä eroavat voimakkaimmin Bohemundin kohdalla. *Gestassa* hänet kuvataan viisaana, rohkeana ja neuvokkaana johtajana, ja hän saa osakseen sekä paljon enemmän ylistystä ja kehuja, että ylipäättään huomiota, kuin muut ristiretkeläisjohtajat. Tämä on luonnollista, sillä *Gesta* keskittyy ennen kaikkea Bohemundin ja tämän joukkojen toimintaan – hän on tarinan eräänlainen päähenkilö.⁸⁰

Tässä valossa Bohemundin päätöksen olla jatkamatta muiden mukana Jerusalemiin asti on täytynyt aiheuttaa päänvaivaa *Gestan* kirjoittajalle. Kirjan kantava teema on pyhiinvaellus Jerusalemiin, mutta sen sankari, Bohemund, jättäytyykin viimeisessä luvussa pois matkalta Jerusalemiin. Wolfin mukaan tämä yritettiin siloitella kuvaamalla Bohemundin poisjääminen mahdollisimman lakonisesti ja nopeasti.⁸¹ Osaltaan tilannetta helpotti kenties se, että Bohemundin veljenpoika Tankred jatkoi matkaansa Jerusalemiin asti, ja *Gesta* kertoo kaupungin valtauksen yhteydessä paljon juuri hänen toiminnastaan.

Anna Komnena sen sijaan esittää Bohemundin jatkuvasti omaa etuaan ajavana, epäluotettavana ja potentiaalisesti vaarallisena – hänen todelliset päämääränsä ovat Bysantille vihamieliset, ja hän on luonnostaan petollinen.⁸² *Aleksiaassa* kuvataan usein, kuinka keisari osoittaa olevansa tietoinen Bohemundin todellisesta luonteesta ja osaa ottaa suunnitelmissaan huomioon tämän petollisuuden. Tällainen tilanne on esimerkiksi luvussa 1.3 kuvattu Bohemundin saapuminen Konstantinopoliin – *Aleksiaan* mukaan keisari ei luota häneen, mutta kykenee käyttämään häntä omien suunnitelmiensa avuksi. Myöhempien tapahtumien valossa Aleksioksen epäilyissä oli perää, sillä pian ensimmäisen ristiretken tapahtumien jälkeen Bohemund todellakin kääntyi jälleen häntä ja Bysanttia vastaan.

Samoin kuin *Gesta*, myöskään *Aleksias* ei juuri kommentoi Bohemundin päätöstä olla jatkamatta matkaa Jerusalemiin. Syy tähän lienee kuitenkin päinvastainen. *Gesta* pyrkii esittämään Bohemundin toimet mahdollisimman hyvässä valossa ja tästä syystä sivuuttaa hänen jäämisensä Antiokiaan mahdollisimman nopeasti, kun taas *Aleksiaassa* Bohemund kuvataan alun alkaenkin epärehellisenä ja omaa etujaan ajavana – näin ollen

80 Wolf 1991, 211

81 Wolf 1991, 213-14

82 ”Joka tapauksessa Bohemund oli luonnoltaan valehtelija.” Komnena, 328.

siinä, ettei hän vie pyhiinvaellustaan loppuun asti, ei ole mitään erikoista, eikä se myöskään vaadi erityistä huomiota.

Gesta ei käsittele bysanttilaisia kansana, eikä muutenkaan juuri kuvaile (turkkilaisia lukuunottamatta) kokonaisia kansoja, vaan keskittyy henkilötason kertomuksiin. *Aleksias* eroaa siitä tässä suhteessa merkittävästi. Anna Komnenan kuvauksissa ristiretkeläisistä näkyvät vahvasti eri kansoja koskevat stereotyyppiä. Hän kuvaa frankkeja ja kelttejä luonnostaan epäluotettavina, sekä äkkipikaisina ja impulsiivisina. Heille on ominaista kykenemättömyys kurinalaiseen sodankäyntiin. Myös ahneus ja rahanhimo ovat hänen mukaansa heille tyypillisiä piirteitä.

Hän [Aleksios] odotti pelolla heidän [ristiretkeläisten] saapumistaan, tietäen heidän heidän hallitsemattoman intonsa, ailahtelevaisen luonteensa ja päättämättömyytensä, puhumattakaan kelttien muista omalaatuisista piirteistä väistämättömine seurauksineen; esimerkiksi heidän ahneudestaan rahaa kohtaan, mikä näytti aina saavan heidät rikkomaan omat lupauksensa ilman omantunnon tuskia mistä tahansa syystä.⁸³

Totuus on, että kelttiläisessä rodussa muiden piirteiden ohella yhdistyvät itsenäinen mieli ja harkitsemattomuus, puhumattakaan heidän vastahakoisuudestaan minkäänlaisen kurinalaisen sodankäynnin taidon kehittämiseen. [...] Yleisesti ottaen keltit ovat vastustamattomia ensimmäisessä ratsuväkiryssä [jolla Anna ilmeisesti olettaa heidän tavanneen aloittaa taistelun] mutta sen jälkeen, heidän suojarahusteidensa painon ja heidän oman kiihkeän luonteensa ja holtittomuutensa takia, on itse asiassa todella helppoa voittaa heidät.⁸⁴

83 Komnena, 308. Suomennos tekijän.

84 Komnena, 349. Suomennos tekijän. Ristiretkeläisiä koskevista stereotyyppioista myös Komnena, 311-12.

Loppulause

Tutkielmassa selvisi, että yleisesti ottaen bysanttilaisten ja ristiretkeläisten välit olivat liittolaisuudesta huolimatta hyvin jännittyneet, eikä kumpikaan osapuoli luottanut kovin vahvasti toiseen. Näin oli molempien tarkasteltujen alkuperäislähteiden mukaan.

Mielenkiintoista oli, että konkreettisten tapahtumien kuvauksissa oli yllättävän vähän eroja. Sekä *Aleksias* että *Gesta* kuvaavat ristiretken etenemisen ja sen päätapahtumat enimmäkseen yhtenevästi. Eroavaisuuksia ilmeni lähinnä sodan alkuvaiheessa bysanttilaisten ja ristiretkeläisten välillä puhjenneiden kahakoiden kuvauksissa, sekä joissain yksityiskohdissa, kuten Tatikioksen lähdössä Antiokiasta.

Sen sijaan näiden lähteiden välillä oli valtava ero siinä, miten ne suhtautuivat tapahtumiin ideologisella tasolla. Tämä ilmeni erilaisena käsityksenä jo siitä, mistä koko sodassa oli pohjimmiltaan kysymys. Ristiretkeläiset näkivät sotansa eräänlaisena aseistettuna pyhiinvaelluksena, ja Jerusalemin valloitus, tai heidän näkökulmastaan vapautus, oli operaation virallinen päämäärä. Bohemundin haluttomuus jatkaa Antiokiasta kohti Jerusalemia osoittaa kuitenkin, ettei se yksin ollut kaikkien osallistujien todellinen motiivi. Aleksios taas pyrki ennen kaikkea saamaan takaisin seldzukeille menetetyt alueet Anatoliassa, ja toivoi ristiretkeläisten auttavan häntä tässä. *Aleksiaan* mukaan hän näki ristiretkeläiset hetkellisesti hyödyllisinä liittolaisina, mutta myös epäluotettavina, oikukkaina ja potentiaalisesti vaarallisin.

Alkuperäislähteiden näkemykset yksittäisistä henkilöistä erosivat voimakkaasti. Tämä ilmeni ennen kaikkea heidän (todellisten tai oletettujen) motiiviansa kuvauksessa – konkreettisten tekojen kuvauksissa eroja oli vähän. Erityisen voimakkaasti *Gesta* ja *Aleksias* erosivat näkemyksissään keisari Aleksioksesta ja Bohemundista. Kävi myös ilmi, että eri ristiretkeläisjohtajien suhtautumisessa keisari Aleksiokseen näytti olleen suuria eroja, samoin kuin vastaavasti Aleksioksen suhtautumisessa heihin.

Aleksiaassa näkyivät vahvasti eri kansakuntia koskevat stereotypiat. Anna Komnena kuvaa länsieurooppalaiset luonnostaan oikukkaina, epäluotettavina, ahneina ja pitkäjänteisyyteen kykenemättöminä – joskin myös myöntää näiden olevan tarvittaessa rohkeita taistelussa. Bysanttilaiset taas kuvataan *Gestassa* niin ikään petollisina ja usein myös pelkurimaisina.

Vaikeuksistaan huolimatta liittolaisuus Bysantin kanssa oli ristiretkeläisille todennäköisesti elintärkeä. Sotaretkellä tuskin olisi ollut onnistumisen mahdollisuuksia, ellei Bysantti olisi sallinut kauttakulkua maittensa läpi ja tarjonnut ristiretkeläisille tukea. Samoin ristiretkeläisistä oli Bysantille apua taistelussa seldzukkeja vastaan, ja nämä auttoivat valtakuntaa saamaan takaisin osan näiden valtaamista alueista. Toisaalta ristiretkeläisistä muodostui pian myös itsessään toinen uhka Bysantille.

On muistettava, että *Gesta Francorum* ja *Aleksias* ovat vain yksiä monista alkuperäislähteistä. Pelkästään niitä tutkimalla ei siis ole mahdollista saada kattavaa käsitystä siitä valtavan monimutkaisesta ja monitulkintaisesta ilmiöstä, joka Bysantin ja ristiretkeläisten liittolaisuus oli. Ensimmäinen ristiretki kosketti jollain tavalla kymmeniä, ellei satoja tuhansia ihmisiä kaikilla puolilla, eivätkä tässä tutkielmassa käytetyt lähteet tarjoa kuin heistä joidenkin näkemyksiä. Lisäksi ne ovat lähteinä hyvin monitulkintaisia, ja niitä voidaan lähestyä eri näkökulmista. 2020-luvun historiantutkijan on ylipäätään haastavaa yrittää ymmärtää lähes tuhat vuotta aiemmin eläneitä ihmisiä ja tulkita 1090-luvulla sattuneita tapahtumia ja niistä kirjoitettuja kuvauksia.

Gesta Francorum ja *Aleksias* ovat kuitenkin alkuperäislähteistä ehdottomasti merkittävimpien joukossa, ja niiden huolellinen tutkiminen mitä todennäköisimmin auttaa tekemään oikeansuuntaisia arvioita ensimmäisen ristiretken laajemmista ilmiöistä, minkä lisäksi ne ovat looginen aloituspiste sen tutkimukselle. Kyseiset teokset ovat itsessään historiallisesti merkittäviä, sillä asemansa vuoksi ne ovat vaikuttaneet myös lähes kaikkeen myöhempään tutkimukseen ja kirjoituksiin ensimmäisestä ristiretkestä.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Alkuperäislähteet

Komnena, Anna n. 1148. *Aleksias*. Vuoden 1969 englanninkielinen käännös. Penguin Books.

Dass, Nirmal 2011. *The Deeds of the Franks and Other Jerusalem-Bound Pilgrims. The Earliest Chronicle of the First Crusades. (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorumin* vuoden 2011 englanninkielinen käännös). Rowman & Littlefield Publishers inc.

II Tutkimuskirjallisuus

Angold, Michael 1984. *The Byzantine Empire 1025-1204. A Political history*. Longman Inc.

Hakkarainen, Mika 2009. ”Bysanttilaisen kulttuurin lähteet”, *Keskiajan avain* 2009, 353-364. Toimittaneet Lamberg, Marko; Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Herrin, Judith 2008. *Byzantium. The surprising life of a medieval empire*. Penguin Books.

Kangas, Sini 2005. ”Deus Vult. Violence and Suffering as a Means of Salvation during the First Crusade”, *Medieval History Writing and Crusading Ideology* 2005, 163-174. Edited by Lehtonen, Tuomas; Jensen, Kurt Villads; Malkki, Janne & Ritari, Katja. Finnish Literature Society.

Laiou, Angeliki 2012. *Byzantium and the Other: Relations and exchanges*. Ashgate Publishin Company Inc.

Mayer, Hans Eberhard 1990. *The Crusades. Second edition*. Oxford University Press.

Norwich, John Julius 1995. *Byzantium. The Decline and fall*. Alfred A. Knopf Inc.

Sinclair, Kyle 2014. ”Anna Komnene and her sources for military affairs in *Alexiad*”,

Estudios bizantinos 2 (2014), 143-185.

https://www.academia.edu/download/37274578/Anna_Komnene_and_Her_Sources_for_Military_Affairs_in_the_Alexiad.pdf (Luettu 23.11.2020)

Tahkokallio, Jaakko 2009. ”Keskiaikainen historiankirjoitus”, *Keskiajan avain* 2009, 39-54.

Tyerman, Christopher 1998. *The invention of the crusades*. MacMillan press LTD.

Tyerman, Christopher 2006. *God's war. A New history of the crusades*. Penguin Books.

Wihinen, Ella 2012. *Keisarin valta bysanttilaisen historiankirjoituksen kautta tarkasteltuna 300 – 1 100 -luvulla*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/40562> (Luettu 22.11.2020)

Wolf, Kenneth Baxter 1991. *Journal of Medieval History* 3 (17) 1991, 207-216.
http://www.academia.edu/download/33989965/Crusade_Narrative-Bohemond_the_Gesta_Francorum.pdf (Luettu 23.11.2020)